

תוכן העניינים

ז	אורי אבירם פתח דבר
1	דורית רוארסטרניאר ואלעזר לשם מבוא
	חלק א: החברה הישראלית
13	אלעזר לשם פרק 1: ישראל כמדינה רב תרבותית בפתח המאה העשרים ואחת
	חלק ב: שוני תרבותי והשלכותיו
113	ג'ון ו' ברי פרק 2: מכור היתוך לרב תרבותיות: השלכות למערכת ההשכלה הגבוהה ולהכשרת עובדי רווחה וחינוך
127	גבריאל הורנצ'יק פרק 3: היתרונות של ריבוי זהויות: השתמעויות ממחקרים על זהות תרבותית והסתגלות
139	תמר רפפורט ועדנה לומסקי-פדר פרק 4: "איש זר בבית": חוויית הקיבוץ של מהגרים יהודיים-רוסיים צעירים
163	דורית רוארסטרניאר ומרים רוזנטל פרק 5: תְּבֵרוֹת בִּישְׂרָאֵל: תהליכי שינוי ושימור במטרות גידול ילדים
183	רון שור פרק 6: חשיבותם של גורמים תרבותיים בהערכת מצבי סיכון של ילדים בקרבת משפחות מברית המועצות לשעבר

מוחמד חאג'יחיא

פרק 7: עמדות של נשים ערביות כלפי דפוסי התמודדות שונים
עם אלימות נגד נשים על ידי בני זוג
195

חלק ג: התערבות רגישת תרבות

צ'ידם קאוצ'יבשי

פרק 8: תְּבֵרוֹת בפרספקטיבה בין־תרבותית: השלכות להכשרה ולהתערבויות
229

נאדירה שלהוב־קיבורקיאן

פרק 9: לחסום את הנדוּי: התערבות רגישת הקשר לטיפול
באלימות נגד נשים
255

אליעזר ויצטום ויהודה גודמן

פרק 10: הפרעה, סיפור, טיפול: התערבות אסטרטגית נרטיבית
רגישת תרבות באוכלוסייה חרדית
275

אליעזר דוד יפה

פרק 11: סטודנטים טעוני הזדמנויות בחינוך לעבודה סוציאלית באוניברסיטה
311

ניבי דיין ונורית ניראל

פרק 12: "רפואה שלמה": תכנית לקידום בריאות יוצאי אתיופיה
ברפואה ראשונית
345

רשימת המחברים
363

מפתח
364

תקצירים באנגלית
vii

רשימת המחברים

פרופ' אורי אבירם, בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית בירושלים.

פרופ' ג'ון ברי, המחלקה לפסיכולוגיה, Queen's University, קינגסטון, אונטריו, קנדה. ד"ר יהודה גודמן, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב.

גב' ניבי דיין (MSW), אגף שילוב עולים, תעסוקה ויזמות, גוינט-ישראל. ד"ר גבריאל הורנצ'יק, בית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים.

פרופ' אליעזר ויצטום, הפקולטה למדעי הבריאות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב ובית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית בירושלים.

ד"ר מוחמד חאג'יחיא, בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית בירושלים.

פרופ' אליעזר יפה, בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית בירושלים.

ד"ר עדנה לומסקי-פדר, בית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים. פרופ' אלעזר לשם, בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית בירושלים.

גב' נורית ניראל (MA), גוינט-מכון ברוקדייל לגרנטולוגיה והתפתחות אדם וחברה. פרופ' צ'ידם קאוצ'יבשי, Koc University, איסטנבול, תורכיה.

ד"ר דורית רוארסטריואר, בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית בירושלים.

פרופ' מרים רוזנטל, בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית בירושלים.

פרופ' תמר רפפורט, בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד ובית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים.

ד"ר רון שור, בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית בירושלים.

ד"ר נאדירה שלהוב-קיבורקיאן, בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד והמכון לקרימינולוגיה, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים.

פתח דבר

ספר זה עוסק בשוני תרבותי בחברה הישראלית ובהשלכותיו על התאוריה והפרקטיקה של התערבות מקצועית במסגרת העבודה הסוציאלית, החינוך, הפסיכולוגיה וכלל שירותי האנוש. חשיבותו רבה בעת הזאת דווקא בישראל. הוא מציג את התפתחותה של החברה הישראלית ואת התמורות המבניות שחלו בה מאז קום המדינה. הוא מתמקד במהותה ובאפיוניה של חברה מגוונת מבחינה תרבותית, ובהתערבות מקצועית רגישה תרבות הנדרשת כדי לקדם אדם וחברה. הספר, הכולל מאמרים של חוקרים ואנשי מקצוע, מופיע בעת שהן מבחינה מקצועית הן מבחינה חברתית חשוב להגביר את ההבנה לרב תרבותיות של החברה בישראל ובארצות העולם האחרות. חשוב להרחיב את בסיס הידע הקיים ולחדד את הרגישות של אנשי המקצוע להיבטים התרבותיים של קבוצות שונות בחברה. אנשי מקצוע העוסקים בטיפול בבני אדם חייבים להתייחס למשמעות של הזהות התרבותית של האדם כדי להבין אותו ואת בעיותיו, לסייע לו, לטפל בו ולשפר את איכות חייו.

ראשיתו של הספר בכנס שהתקיים בבית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד של האוניברסיטה העברית בירושלים בשנת 1999. הכנס נערך לציון 40 שנה לייסוד בית הספר. זהו בית הספר האקדמי הראשון לעבודה סוציאלית שהוקם בישראל. תולדותיו, תכניות הלימודים שלו והתמורות שחלו בו ב־40 שנות קיומו משקפות את השינויים שחלו בבסיס הידע ובהכשרה למקצוע העבודה הסוציאלית בארץ ובעולם, וכן מצביעות על התמורות שחלו בחברה הישראלית בכלל. בהיותו המוסד הראשון בישראל להכשרה אקדמית של עובדים סוציאליים למדו בו רבים מחברי הסגל של בתי ספר אחרים לעבודה סוציאלית שהוקמו בישראל במהלך השנים. לאור העובדה שרבות מהתפיסות החינוכיות-המקצועיות ומתכניות הלימודים בעבודה סוציאלית בארץ עוצבו בבית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד, מוסד אקדמי זה הטביע את חותמו על ההכשרה למקצוע, על בסיס הידע ועל העשייה המקצועית בעבודה סוציאלית ובתחום הרווחה החברתית בישראל.

מאז ייסודו היה בית הספר לעבודה סוציאלית של האוניברסיטה העברית קשוב לתהליכי השינוי בחברה הישראלית. הדבר בא לידי ביטוי במחקר, בתכניות הלימודים וההכשרה המקצועית ובניסיון להתאמת שירותים לקהילות שונות ולאוכלוסיות מודרות. רגישות זו לשינויים בחברה ולצורכיהן של קבוצות אוכלוסייה מיוחדות משתקפת גם במאמרים שכתבו חברי סגל בית הספר במיוחד לקובץ זה.

כאשר חשבנו על נושא שיתאים לכנס לציון 40 שנה לייסוד בית הספר בירושלים סברנו כי מן הראוי לבחור נושא אשר, מעבר למרכזיותו בבית הספר, ישקף גם את השינוי העמוק שחל בחברה הישראלית, ובד בבד יצביע על שינוי מהותי שחל בהבנה של האדם והחברה בכלל. ביקשנו לבחור נושא שהשפיע על בסיס הידע בעבודה סוציאלית, ואשר היו לו השלכות יסודיות על שיטות ההתערבות המקצועית ועל דרך ההכשרה למקצוע. כמערכת אקדמית ראוי היה לבחור נושא שנמצא בהתהוות ושרבות מן הסוגיות שהוא מעלה מחייבות דיון אקדמי מעמיק. מצאנו לנכון לבחור נושא אשר יקדם את הדיון האקדמי, את המחקר ויצירת בסיס הידע ואת העשייה המקצועית. הנושא שנבחר לכנס – **מכור היתוך לחברה רב תרבותית** – התאים לאמות המידה שקבענו. אין הוא מצטמצם לתחום מקצוע העבודה הסוציאלית בלבד אלא הוא נוגע לכלל המקצועות העוסקים בשירותי אנוש. נראה היה לנו כי דיון מעמיק על אופייה המשתנה של החברה ועל חשיבותה של הזהות התרבותית הוא נושא מתאים לכנס. החלטנו כי ראוי להתמקד בשינוי התפיסה, מזו שדגלה בניסיון לעצב את האדם על פי דגם תרבות מסוים לזו המשקפת את הרב תרבותיות של החברה ומאפשרת לאדם להזדהות עם תרבותו הייחודית.

הפרקים בקובץ מתארים ומנתחים את התמורה הגדולה שחלה בחברה הישראלית מחברה בעלת תרבות הגמונית, המנסה לעצב את המהגרים וקבוצות הפריפריה ב"כור היתוך" על פי דגם של תרבות אחידה ו"רצויה", לחברה רב תרבותית. אל מול אידאל תרבותי אחיד של "הישראל" הולכות ומתעצבות קבוצות תרבותיות סקטוריאליות, בעלות זהות תרבותית מובחנת, המקבלות לגיטימציה וביטוי במבנה הפוליטי והחברתי במדינה ובחיי היומיום של תושביה.

כפי שמדיניות "כור ההיתוך" של ימי ראשית המדינה הושפעה מאידאולוגיה ומתפיסות חברתיות שעוצבו בהקשר היסטורי מסוים בארץ ובעולם, כך רגישות לשונות תרבותית היא תולדה של תפיסות ומגמות חדשות בישראל ובמדינות רבות אחרות. הגישה של "כור היתוך" לא נוצרה בארץ. היא נוצרה במדינות קולטות הגירה וביטאה סביבה חברתית שאפשרה תפיסות של הגמוניה תרבותית ופטרנליזם חברתי, בד בבד עם שליטה של עילית חברתית. עולם שנתן לגיטימציה לקולוניאליזם בנימוק שהחברה ה"מתקדמת" מביאה את תרבות המערב לעמים נחשלים ראה בחיוב עיצוב מהגרים וקבוצות פריפריאליות בחברה לתרבות ה"רצויה" על פי תפיסתה של העילית החברתית ה"מיטיבה" והדואגת לכלל. התפרקות הקולוניאליזם והתרחבות מגמות הדמוקרטיזציה החברתית, יחד עם תנועות למען זכויות האזרח וכניסתן של קבוצות חברתיות שהיו בשוליים לזרם המרכזי של החברה, גרמו לשינויים פוליטיים וחברתיים אשר ערערו את הלגיטימציה של מדיניות תרבות חדי-תרבותית ואת האפשרות ליישמה. נוסף על כך התברר כי מדיניות "כור ההיתוך" לא הביאה לתוצאות המקוות.

השינויים בתפיסה שהובילו לגישות רב תרבותיות משקפים את השינויים הדמוגרפיים, החברתיים, הפוליטיים והכלכליים שחלו בעולם ובארץ. אין ספק שתהליכי הגלובליזציה

ו"הצטמצמותו" של העולם ל"כפר גלובלי" הכבידו על הגישות החד-תרבותיות. מספרם המשמעותי של האנשים שהשתייכו לקבוצות מהגרים ולקבוצות אוכלוסייה מובחנות אשר חברו למגמות דמוקרטיות בארץ הקנה משקל פוליטי לקבוצות סקטוריאליות בעלות זהות תרבותית מיוחדת שרצו לשמר זהות זו ולקדם את ענייני הייחודי בחברה. העבודה הסוציאלית ומקצועות העוזר החברתיים האחרים אינם מנותקים מההקשר החברתי וההיסטורי שבמסגרתו צמחו ובתוכם הם פועלים. העבודה הסוציאלית, אשר החלה להתפתח כמקצוע ייחודי בסוף המאה התשע עשרה ובראשית המאה העשרים, הושפעה רבות מהפסיכיאטרייה ומהפסיכולוגיה שעוצבו ועברו שינוי באותה תקופה. מאז הדוח של פלקסנר, שהוגש בשנת 1915 בוועידת אגודות הצדקה והתקן בארצות הברית, אימץ מקצוע העבודה הסוציאלית את מסורת העבודה הפרטנית כגישה הדומיננטית במקצוע. התפיסה ששלטה אז שיקפה אוריינטציה המתמקדת בעיקר ביחיד, ברוח המודל הרפואי ועל פי הגישה שהייתה שלטת באותה תקופה במקצוע הרפואה. אין ספק שהערכים והעקרונות של הדמוקרטיה הליברלית שהתפתחה במדינות הקפיטליסטיות, וההדגשה של מקומו וחשיבותו של היחיד במערכת, השפיעו גם הם על הגישה של המקצוע. העבודה הסוציאלית אימצה כבסיס הידע שלה גישות פסיכודינמיות, שמטבען התמקדו ביחיד. אין זה פלא אפוא שהגישה השלטת קיבלה את התרבות כנתון וטיפלה בבעיות הפסיכולוגיות של היחיד. המקצוע הדגיש בעיקר את תפקידו לסייע ללקוחות להתמודד עם בעיותיהם, להסתגל לסביבתם החברתית ולבטא את הפוטנציאל שלהם במסגרת שבה הם חיים. המשקל שניתן לתרבות ולחשיבות הזוהת התרבותית להבנת האדם ולטיפול בו היה מועט יחסית. המקצוע שהתמקד במפגש וביחסי הגומלין שבין האדם לסביבתו לא הקדיש מידה ראויה של תשומת לב לממד התרבותי. האוריינטציה המקצועית של העבודה הסוציאלית מדברת גם על גיוס משאבים מן החברה כדי לאפשר לאדם לבטא את הפוטנציאל שלו או לסייע לו להסתגל או להתמודד עם מצבו ועם סביבתו החברתית. בהקשר זה תמוהה אפוא תשומת הלב המוגבלת שהמקצוע הקדיש לתרבות ולזכות האדם לחיות לפי דפוסייה, וכן לחשיבותה של הזוהת התרבותית של הלקוח של העובד הסוציאלי.

העבודה הקהילתית, שהייתה לפחות עד שנות השישים או השבעים של המאה העשרים זרם משני בחשיבותו במקצוע העבודה הסוציאלית, הקדישה אף היא תשומת לב מוגבלת לשאלת התרבות והזוהת התרבותית של הפונים לשירותי העבודה הסוציאלית. זרם זה בעבודה סוציאלית, הגם שהתמקד בקידום חברתי ובזכויותיהן של קבוצות חלשות בחברה, לא היה רגיש במידה מספקת ללגיטימיות של השונות התרבותית. המרכזים השכונתיים (settlement houses), שפעלו בראשית המאה הקודמת ושבמסגרתם צמחה העבודה הקהילתית, סייעו בקליטת המהגרים ובהסתגלותם לחברה, אך מיעטו לעסוק בשונות התרבותית ובחשיבות שמירתה. בהקשר זה ראוי לציין כי גם גישות רדיקליות של "הפעלה קהילתית" (social action) לא הרבו לעסוק בממד התרבותי. הן התמקדו בעיקר בזכויות האזרח ובשיטות לקידום השכבות החלשות בחברה.

אין להתפלא אפוא כי העקרונות של "כור היתוך", אשר הדגישו קליטה והטמעה של מהגרים וקבוצות פריפריאליות לתוך הזרם המרכזי של החברה, השתלבו באוריינטציה של המקצוע. רק משנות השבעים, או השמונים, לאור שינויים דמוגרפיים, חברתיים, כלכליים ופוליטיים, נפתח המקצוע לנושא הרב תרבותיות. התפתחותן של קבוצות המובחנות בתרבותן בחברה, ההכרה הגוברת בחשיבותה של הזוהות התרבותית והידע שהחל להצטבר בתחום זה הביאו את המקצוע, כמו את מקצועות העזר האנושיים האחרים, לבחון את הפרקטיקה המקצועית ולשנות את כיוונה.

השינויים שחלו באוריינטציה המקצועית וההתייחסות לעניין הרב תרבותיות, הן במחקר הן בשדה, הם עדיין בראשיתם. סוגיות שונות הנוגעות לבסיס הידע ולהשפעות של גישות רב תרבותיות על הפרקטיקה עדיין תלויות ועומדות. שאלות לא מעטות טרם זכו לתשובה. לכן חשוב ליצור את המסגרות המתאימות כדי לדון ברב תרבותיות ובהשלכותיה על התאוריה ועל הפרקטיקה של המקצועות העוסקים בטיפול בבני אדם. זו הסיבה שראינו צורך בכנס על נושא זה, ובשל חשיבותו בחרנו בו כאירוע מיוחד לציון 40 שנה לייסוד בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד.

בכנס, שנמשך יומיים, הוצגו הגישות הרב תרבותיות ונבחנו השינויים שחלו במקצוע העבודה הסוציאלית וכן במקצועות חברתיים אחרים. נוסף על כך הוצגו עבודות על הרקע ההיסטורי של בית הספר לעבודה סוציאלית של האוניברסיטה העברית ועל תרומתו לעיצוב המדיניות החברתית בישראל. כמו כן, בהשתתפות כל ראשי בתי הספר לעבודה סוציאלית בישראל, התקיים דיון על ההכשרה לעבודה סוציאלית לקראת המאה העשרים ואחת. הקובץ הזה אינו מכיל את כל ההרצאות והנושאים שנדונו בכנס אלא מבחר פרקים העוסקים בנושאים המרכזיים שלו: השינויים שחלו בחברה הישראלית, גישות ומגמות רב תרבותיות – השתקפותן בבסיס הידע של העבודה הסוציאלית ומקצועות העזר האנושיים והשלכותיהן על שיטות ההתערבות המקצועית.¹

יש לברך את פרופ' אלעזר לשם ואת ד"ר דורית רוארסטריואר על הזומה, על ארגון כנס רב משתתפים עם צוות מרצים מעולה מהארץ ומחוץ לארץ ועל הצלחתם לקבץ מאמרים המנתחים את השינויים שחלו בתפיסות, את המקום החשוב שיש לייחס לגישות רב תרבותיות ואת המסקנות המקצועיות שיש להפיק משינויים ומגישות אלו. הכנס לא היה יוצא לפועל ללא שיתוף הפעולה של ארגון הגוינט. ארגון זה, בשיתוף עם האוניברסיטה העברית בירושלים ומשרד הסעד דאו של ממשלת ישראל, ראו את החשיבות של הקמת בית ספר אקדמי לעבודה סוציאלית במדינת ישראל הצעירה. מאז לא חדל ארגון הגוינט העולמי בכלל, וסניפו הישראלי בפרט, לתמוך בבית הספר ולעמוד

1 במקביל לקובץ זה מתפרסם הקובץ **הכשרה אקדמית לעבודה סוציאלית בישראל: עבר הווה ועתיד**, בעריכת א' אבירם, בהוצאת צ'ריקובר. קובץ זה מכיל עבודות שהוצגו בכנס על הרקע ההיסטורי של בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד ועל תרומתו לעיצוב המדיניות החברתית בישראל וכן על השינוי שחל בתפקיד העובד הסוציאלי ועל המגמות בהכשרה למקצוע במאה העשרים ואחת.

פתח דבר

יא

מאחורי יזמות וחידושים רבים שלו. הוצאתו לאור של קובץ זה מסיימת למעשה את האירועים לציון 40 שנה לייסודו. יש להודות לד"ר צבי פיין, משנה למנכ"ל הג'וינט בישראל, על תרומתו לארגון האירועים במסגרת ציון 40 שנה לייסודו של בית הספר ע"ש פאול ברוואלד. הכנס שהתקיים ופרסומו של הספר לא היו אפשריים ללא מעורבותם ותמיכתם של רלף גולדמן והרולד וסילביה פרידמן. מר גולדמן, נשיא כבוד של הג'וינט העולמי, איש חזון ומעש וידיד נאמן של בית הספר לעבודה סוציאלית, תרם בחשיבה על נושא שיהלום את הכנס, הכיר בחשיבותו של כנס כזה וסייע להוציאו מן הכוח אל הפועל. הרולד וסילביה פרידמן תרמו בנדיבות רבה תרומה לזכר בנם השופט לוואיס ר' פרידמן, ובכך אפשרו לקיים את הכנס ולהוציא לאור את הספר. יבואו כולם על הברכה.

אורי אבירם

האוניברסיטה העברית בירושלים, אפריל 2002

מבוא

דורית רואר־סטריאר ואלעזר לשם

הווילנד (Haviland, 1975) הגדיר תרבות כ"מערכת של השערות משותפות אשר מאפשרת לחבריה לנבא ולהסביר התנהגויות של פרטים בנסיבות נתונות ולהגיב בהתאם" (שם, עמ' 15). בארץ ובעולם אנשי מקצוע רבים הם בני תרבות שונה מזו של מקבלי השירות שלהם, ולכן עלולים שלא לחלוק את אותה מערכת השערות לגבי תחומים רבים, וביניהם דרכי התערבות ומטרותיה.

מילון ובסטר (Webster's seventh new collegiate dictionary, 1996) מגדיר תרבות כ"התנהגות טיפוסית לקבוצה או מעמד". הגדרה זו מציבה בפני איש המקצוע אתגר, להכיר פנים רבות ככל האפשר של תרבות מקבל השירות כדי להבין את "הטיפוסי" לה. מידע על שפה, מנהגים, ערכים, אמונות, דתיות ורוחניות, תפקידים חברתיים ותהליכי חברות הם דוגמאות לתחומים אלו. מידע זה הוא חיוני לאבחנה ולהתערבות, שכן התנהגות "טיפוסית" הנחשבת נורמלית בתרבות מסוימת, אדפטיבית לתרבות זו ו"הגיונית" לפי מאפייניה, עלולה להיחשב פתולוגית בתרבות אחרת.

לי (Lee, 1999) טוען כי הכרת מאפייני התרבות השונים חיונית לתכנון ביצוע התערבות ולהערכתה. לטענתו התערבות מתרחשת תמיד בהקשר: בתוך בית ספר, בלשכה, בקהילה. כאשר פונה מחפש עזרה בהקשר שאינו תרבות המקור שלו הוא לא תמיד יודע כיצד ליזום פנייה למוסדות אלו. מטפלים בני תרבותו לעתים קרובות אינם מוכרים, ובמדינות שונות אף מוצאים מחוץ לחוק. בתרבויות לא מעטות אין כלל מילה המתארת התערבות של עובד סוציאלי ואין תחום מקצועי כזה. הערכה ואבחנה שאינן מביאות בחשבון מאפיינים תרבותיים עלולות, לדעת לי, להיות מוטות ואף מזיקות. לי טוען כי המודלים הקיימים להתערבות הם ברובם מערביים ומותאמים לפונים צעירים, לבנים, הטרוסקסואלים ושאינם נכים. ויתרה מכך, לטענת לי קיימת סכנה שהתרבות עצמה תהפוך למוקד ההתערבות במקרים שבהם ישנה אפליה תרבותית, אפליה מינית, גזענות וכדומה.

חקר המאפיינים התרבותיים, בחברות רב תרבותיות בכלל ובחברות מהגרים בפרט, המשמש בסיס ליישום התערבות בתחום העבודה הסוציאלית הוא רב תחומי וניזון מדיסציפלינות שונות כגון אנתרופולוגיה, סוציולוגיה, פסיכולוגיה, דמוגרפיה, כלכלה ומדעי המדינה. מתוך נקודת מבט מקיפה זו התגבשו שני תחומים הקשורים זה בזה:

א. הכשרה רגישת תרבות, הבונה מיומנויות רגישות תרבות (culture sensitive competence). הכשרה זו מחייבת התייחסות בארבעה ממדים לפחות (בךדוד, 1999; בךעזר, 1992):

1. המודעות של איש המקצוע לשוני התרבותי ולהשלכותיו האינטרסובייקטיביות על המפגש ויחסי הגומלין עם הפונה.
  2. בסיס הידע התרבותי העומד לרשות איש המקצוע על תרבות הפונה בהיבטים הרלוונטיים לתהליך המקצועי.
  3. בסיס הידע התאורטי המתייחס לעבודה בין-תרבותית.
  4. הכישורים התרבותיים של איש המקצוע, נוסף על כישוריו הבסיסיים, המרחיבים את היכולות להתערב ברגישות תרבותית ובהתייחסות לציפיות הפונה.
- ב. התערבות רגישת תרבות (cultural sensitive practice) – התערבות רגשה ומתאמת לרקע התרבותי של מקבלי השירות.

סקירת הגישות התאורטיות בתחום ההתערבות רגישת התרבות משקפת שינוי משמעותי לגבי מוקדי ההתערבות ומטרותיה. בעוד שבשנות החמישים מוקד השינוי היה מקבל השירות, ועל איש המקצוע הוטל לעזור לו להשתנות ולהתאים עצמו במהירות האפשרית לתרבות הרוב (Kelly, 1992), הרי שבשנות האלפיים המוקד עובר לאיש המקצוע, והשינוי המצופה הוא הגברת רגישותו המקצועית ותרומתו הפעילה לשינוי המדיניות למדיניות שתאפשר תמיכה בקבוצות מיעוט (Eckrman, 2001). דוגמה לאחת הגישות התאורטיות המוקדמות הייתה תאוריית "הלם התרבות" (cultural shock perspective; Oberg, 1960), שהניחה כי עקב מעבר תרבותי אנשים חווים חרדות קשות הקשורות לאבדן מערכות קוגניטיביות, חברתיות, ערכיות וכן לפגיעה במנגנוני התמודדות. לפיכך הדגש בהתערבויות היה חינוכי (לימוד שפה) (Williams, Rogler, Cortes, & Malgady, 1991) ומניעתי (מתן אינפורמציה על התרבות; Williams & Berry, 1991). התפתחות מאוחרת יותר הייתה העלאת מודעות מקבל השירות למצבו, בכך שהודגשה העובדה כי זהו מצב זמני ונתון לשינויים. גישה זו עודדה גם לדון עם מקבל השירות במאפייני התרבות המארחת ובציפיות הרווחות בה לגבי תפקידים, התנהגות וערכים (Boyer & Sedlacek, 1989).

תאוריית "הלם התרבות" סללה את הדרך לחוקרים רבים, שהתמקדו בחקר המאפיינים הפסיכולוגיים של המפגש הבין-תרבותי והשוו בין קבוצות מהגרים שונות בארצות שונות (Gopaul-McNicol & Thomas-Presswood, 1998).

מושג ה**אקולטורציה** והמודלים השונים שפותחו בעקבותיו ניסו לארגן, לתאר ולנבא את תהליכי השינוי במפגש בין תרבויות רוב ומיעוט. מודל האקולטורציה, בניגוד לקודמיו, העביר את המוקד מהיחיד אל הקבוצה ואל האינטראקציה בין קבוצות רוב ומיעוט והעלה את נושא המוטיבציה ביחסים שביניהן כגורם מרכזי בהתערות. למשל, מוטיבציה של קבוצת המיעוט להתאים עצמה לקבוצת הרוב, תוך ויתור על מאפייניה הייחודיים (אסימילציה/היטמעות), מוטיבציה של קבוצת המיעוט לשמר ערכיה ולא

להתערות (סגרגציה/היבדלות), מוטיבציה להתערות תוך שימור זהות, תרבות וערכים (אינטגרציה/התערות) וכישלון של התערות בתרבות תוך ויתור על מאפייני תרבות המקור (מרגינליזציה/שוליות) (Berry, 1980; Berry & Kim, 1988). חוקרים שהושפעו מגישת האקולטורציה חקרו מאפיינים שונים המשפיעים על האינטראקציה בין הקבוצות, מאפיינים הקשורים ליחיד כגון מוטיבציה, תכונות אישיות המקלות על הסתגלות, היכרות מוקדמת עם התרבות, מאפיינים המשפיעים על קבוצת המיעוט (מאפייני זהות, דת וכדומה) ומאפיינים המשפיעים על קבוצת הרוב (מדיניות הקליטה למשל, חוקים, עמדות כלפי זרים וכדומה). בשלב זה נבנו למטרות אבחון יותר מ-50 כלי מדידה בתחום האקולטורציה, המעריכים בעיקר זהות אתנית, תפיסות עולם ורמות אקולטורציה (Dana, 1993).

בד בבד עם התפתחות זו נבנו מדדים להערכת הקשר בין אקולטורציה לבריאות הנפש. באמצעות מדדים אלו נבחנו בעיקר עולים ומהגרים, ונמצא כי הדחק במהלך האקולטורציה מסכן את המצב הרגשי של היחיד ושל המשפחה וגורם לחרדות, לדיכאון ולסימפטומים גופניים ונפשיים אחרים (Golding & Burnham, 1990; Lynch, 1992; Van Deusen, 1982; Westermeyer, 1989). גישה זו החזירה למוקד הפעילות את ההתערבויות הפרטניות והמשפחתיות. מבקריה טוענים כי בדומה לגישת הלם התרבות, היא קישרה שינוי תרבותי, הפעם אקולטורציה, לפתולוגיה (Furnham & Bochner, 1986). מבקרי הגישה קיבלו חיזוק מהתאוריות האקולוגיות המערכתיות וקראו להרחיב את המוקד מהיחיד בקבוצת המיעוט אל המערכות החברתיות והתרבותיות (Greif, 1986). הגישה האקולוגית-מערכתית הצליחה למקד עניין באינטראקציה שבין הרוב לקבוצת המיעוט ובעידוד מדיניות שמטרתה לשמר זהות אתנית ומסורות אתניות. היא גם האירה את חשיבות האינטראקציה עם איש המקצוע בתרבות הרוב ואת חשיבות הגברת מודעותו ורגישותו לשונות תרבותית (Dhooper & Moore, 2001). הגישה האקולוגית סללה את הדרך למעבר ממיקוד ההתערבות לגרימת שינוי אצל מקבל השירות אל יצירת אינטראקציה עם איש המקצוע, ובאמצעותו עם המדיניות החברתית. אולם גם בנקיטת גישה זו להתערבות עדיין נשמר ה"כוח" בידי איש המקצוע.

גישת ההעצמה (empowerment) הדגישה את הצורך בשותפות אמיתית בין אנשי המקצוע לבין מקבלי השירות. גישה זו קראה להבנת חווייתם של מקבלי השירות מתוך זווית ראייתם האישית. היא קראה להתמקד בכוחותיהם ולא ב"פתולוגיות" שלהם, להכיר בזכויותיהן של אוכלוסיות מיעוט, וביניהן אוכלוסיות מודרות, והעלתה על נס את חשיבות התמיכה בקבוצות אלו במאבקן להשגת זכויות, באמצעות שינוי מדיניות חברתית (Simon, 1994). הגישות השונות מצאו ביטוי במודלים שונים של התערבות. אקרמן (Eckrman, 2001) משווה בין שתי גישות מרכזיות בשנות התשעים, שהנחו יישומים לתכניות התערבות. הגישה הראשונה מכונה התערבות רגישת תרבות (sensitive practice) וחינוך בין-תרבותי (intercultural education). האוכלוסיות שגישה זו מתייחסת אליהן הן ברובן אוכלוסיות מהגרים ופליטים. הגישה מנסה ללמוד את

מאפייניהן התרבותיים ולעמוד על הבדלים תרבותיים ביניהן לבין תרבות הרוב. מטרתה לעודד אינטגרציה של קבוצות אלו באמצעות שינוי במנטליות של אנשי המקצוע ושל חברים אחרים בקבוצת הרוב והעלאת מודעות המהגרים למאפייני תרבות הרוב על מנת שיוכלו להשתלב בה ובה בעת לשמור על זהותם.

גישה שונה היא גישת ההעצמה ברוח האנטי־גזענות (anti-racism practice), המתייחסת בעיקר לאוכלוסיות בתנאי קולוניזציה וכיבוש. הגישה אינה ממוקדת בהבדלים תרבותיים אלא בהעלאת המודעות לאפליה, לחוסר שוויון וליחסי הכוחות בין הרוב למיעוט. מטרתה לעודד העצמה של קבוצות המיעוט, לבנות שדולות חברתיות ולהוביל לשוויון הזדמנויות ולהגנה על זכויות קבוצות המיעוט באמצעות מדיניות חברתית. לאחרונה ישנם ניסיונות לאחד את הגישות. למשל, המודל של גופאל־מקניקול (Gopaul-McNicol, 1997) משלב גישות חינוכיות פסיכולוגיות עם גישות העצמה. או מוריסלי (Morrisely, 1995), המשלב טיפול מסורתי עם גישות טיפוליות של תרבות הרוב ועם טכניקות של העצמה.

בפתח הדבר לספר זה מתייחס אבירם לקשר של הגישות המקצועיות המתפתחות בשירותי האנוש להקשר החברתי וההיסטורי שמתוכו הן צמחו. הוא קושר בין הערכים והמגמות של הדמוקרטיה הליברלית, השמה את הדגש על היחיד ועל חשיבותו במערכת, לבין ההתמקדות בעבודה הפרטנית בעבודה הסוציאלית, הממוקדת בשינוי היחיד ובהסתגלותו לחברתו. בהתאם, שינויים דמוגרפיים, חברתיים, כלכליים ופוליטיים שחלו בחברה המערבית תרמו אף הם לשינוי ההדגש בעבודה המעשית ולהכרה גוברת במשקלה של התרבות בהקשר המקצועי. השינוי בגישות תאורטיות (מ"הלם התרבות" ועד גישת ההעצמה) כפי שתיארנו לעיל מקביל, ואולי אף שימש גורם מתווך בין ההקשר ההיסטורי והחברתי והשינוי בגישות המקצועיות.

רשויות מקצועיות במדינות שונות דורשות בעשור האחרון שילוב קורסים בהכשרה רגישת תרבות כתנאי לקבלת הסמכה מקצועית בשירותי אנוש. בשנת 1995 חיברה האגודה להתערבות רב תרבותית מסמך המתאר אילו מיומנויות ברגישות תרבותית נחוצות למטפלים (Sue, Arredondo, & McDavis, 1992), והאגודה הפסיכולוגית האמריקנית (APA, 1991, 1992) חיברה הנחיות וקוד התנהגות לטיפול ברגישות תרבותית. גם מועצת החינוך לעבודה סוציאלית בארצות הברית (council on social work education) החליטה בעשור האחרון לכלול בתכנית הלימודים בבתי ספר לעבודה סוציאלית קורסים שמטרתם לפתח ידע, כלים ורגישות בעבודה עם קהילות בתהליכי שינוי תרבותיים ואתניים. שינוי זה התרחש אף באנגליה, שם מדגישה המועצה הארצית לחינוך בעבודה סוציאלית (CCETSW) את חשיבותה של הכשרה כזו.

בארץ קוד האתיקה המקצועית של העובדים הסוציאליים בנוסחו המחודש (1994), אשר עוגן בחוק העובדים הסוציאליים (מדינת ישראל, 1996), תובע לראשונה מכל איש מקצוע לפעול לקידום תנאים המעודדים יחס של כבוד כלפי מגוון התרבויות שהחברה הישראלית מורכבת מהן. התייחסות זו לשונות התרבותית בחברה הישראלית, שלא

הופיעה בקוד האתיקה שנוסח בשנת 1978, מודגשת אף בתכנית האסטרטגית של בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד בהיערכותו לקראת שנות האלפיים. תכנית זו, שיעדיה והנחות היסוד שלה גובשו בשנת 2001, מגדירה כיעד הראשון של בית הספר את קידום המחקר ופיתוח הידע בתחום רווחת הפרט, המשפחה והקהילה **בחברה רב תרבותית**. זאת, תוך מיפוי והתייחסות למרכיבי הסביבה התרבותית של בית הספר, המפולגת על פי קטגוריות של דת, לאום, מוצא, מעמד חברתי וותק בארץ.

מדינת ישראל היא מקרה מיוחד של חברה רב תרבותית, הן בשל קושי בהגדרת "תרבות הרוב" בחברת מהגרים הן בשל הגדרת היסוד שלה כבית לאומי לעם היהודי, במדינה שהיא למעשה דר'לאומית. ייחוד זה מצריך התייחסות מיוחדת הן ברמה התאורטית הן ברמות היישום בעבודה המעשית. התייחסות מיוחדת זו בתחומי ההכשרה וההתערבות בשדה העבודה הסוציאלית בפרט ובשירותי האנוש בכלל היא עניינו של ספר זה שהוצא לציון יובל הארבעים של בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד. הוא משקף זוויות התייחסות שונות לנושא זה, של חוקרים בבית הספר ושל מומחים בעלי שם עולמי שהשתתפו בכנס לציון האירוע. לפיכך רוב המאמרים בספר זה מתייחסים לחברה הישראלית ולאתגר הרב תרבותיות בתחום התאוריה והעבודה המעשית בעבודה סוציאלית בישראל, בהסתמך על דיסציפלינות שונות ובהתייחס לגישות התאורטיות השונות שהוזכרו לעיל.

הפרק של לשם, הפותח את **חלקו הראשון של הספר**, בוחן את החברה הישראלית בפתיחה של המאה העשרים ואחת כחברה רב תרבותית, חברה המבוססת על יחסי גומלין בין קהילות תרבותיות, יחסים המתגבשים על בסיס של שונות דתית, אתנית, לאומית ומעמדית. המאמר מנתח את דפוסי השונות התרבותית במדינת הלאום הישראלית בת ימינו ועומד על הדגשים רב תרבותיים במדיניות השלטון במדינת ישראל מאז היווסדה ועל המאפיינים התרבותיים והחברתיים של כל אחת מן הקהילות התרבותיות העיקריות הקוראות תיגר על התרבות הדומיננטית: "ערבים ישראלים", "חרדים", "רוסים" ו"מזרחים".

חלקו השני של הספר יוצא מן התאוריה והמחקר אל השלכות לתחום המעשה. הוא סוקר היבטים שונים של שוני תרבותי ואת השלכותיהם לתחומים שונים של העבודה הסוציאלית, כגון השפעה על מדיניות חברתית וארגונית, התערבות ברמת הפרט והמשפחה והכשרת אנשי מקצוע בתחומי הרווחה והחינוך.

ברי, חוקר מוביל בתחום האקולטורציה הבודק במחקריו את דפוסי ההשתלבות של מהגרים בחברה הקולטת ואת ההיבטים הפסיכוסוציאליים של דפוסים אלו, מתייחס בפרקו לשינוי במדיניות ובגישת החברה הקולטת, שהוא הפיתוח העדכני ביותר של גישתו. ברי טוען כי מדיניות כזו ההיתוך נכשלה בכל החברות שניסו ליישמה ושואל אם שונות תרבותית (שהיא כיום מציאות חיים בחברות שונות בעולם) תוסיף טעם לחיים או תהווה מטריד מרכזי ביחסי אנוש. הוא טוען כי מוסדות חינוכיים חייבים לעבור שינויים על מנת שיספקו מענה הולם לצורכיהן של כל הקבוצות בחברה. הוא מתייחס

לשינויים באוניברסיטאות, כדוגמה לארגונים המשרתים אוכלוסיות מתרבויות שונות, ומתאר ארבעה מוקדי שינוי בכמה רמות: רמת צרכני השירות, רמת הסגל, רמת תכנית הלימודים ורמת האקלים הכללי. מוקדים אלו, לדעתו, ישימים לארגונים שונים.

הורנצ'יק מתמקד בדאגה הקיימת בחברה הישראלית באשר להשתייכותם החברתית והתרבותית של עולים לתרבות המקור שלהם ולחברה הקולטת בישראל. הפרק מתייחס לתחום הערכת הזהות באמצעות מדדי הערכה ובוחר את המורכבות של הבניית זהות קבוצתית במעבר תרבותי. החידוש בפרק הוא בעידודו לריבוי זהויות. בעוד שלפי אידאולוגיית כור ההיתוך מטרת החברה הייתה לעודד ויתור על זהויות המקור ובניית זהות חדשה, לפי הגישה הרב תרבותית, טוען הורנצ'יק, על החברה לעודד ריבוי זהויות תרבותיות. לריבוי זהויות, לפי ממצאי מחקר המוצגים בפרק זה, יש יתרון הסתגלותי. לממצאים אלו יש השלכות לתחום ההתערבות רגישת התרבות ולאיימוץ אסטרטגיות המכוונות לשינוי חברתי ולמדיניות חברתית המעניקה לגיטימציה לשונות תרבותית. רפפורט ולומסקי פדר מעמיקות בתיעוד חוויית ההגירה וההשתלבות, מנקודת ראותם של צעירים מברית המועצות לשעבר ששהו בקיבוצים במהלך קליטתם בישראל בראשית שנות התשעים. פרק זה מתייחס לאסכולה המדגישה את הצורך במודעות להבנת חוויית בן קבוצת המיעוט מזווית הראייה שלו. הפרק בוחן את מעמד הזר ואת הפנים הרבגוניות של חוויית הזרות, בהסתמך על שלוש תאוריות בתחום חקר ה"זר".

רואריסטריואר ורוזנטל מציגות מסגרת מושגית הנסמכת על שילוב בין הגישה האקולוגית-המערכתית לבין גישת ההעצמה, והנתמכת במחקר בתחום הפסיכולוגיה ההתפתחותית הבין-תרבותית. מסגרת זו בוחנת חברות ילדים בחברות רב תרבותיות, במצבי הגירה ובחברות בתהליכי שינוי. המסגרת המתוארת מדגישה את החשיבות של הבנת הרקע התרבותי של הורים והשפעותיו על הרציונל לקביעת מטרות ואמצעים בחינוך ילדים. המחברות טוענות כי מדיניות חברתית, תכניות התערבות ותכניות חינוכיות מונעות בכוח המטרות והאמצעים הננקטים בחינוך ילדים בחברה הקולטת ומציעות דרכים לאיתור קונפליקטים הנובעים מפערים בין הורים לסוכני חברות בחברה הקולטת, וכן דרכים להתמודדות עם פערים אלו בתחומי הטיפול, החינוך ועיצוב המדיניות. דוגמה לפערים בין תפיסות הוריות של מהגרים לאלו של אנשי מקצוע העוסקים בתחומי רווחה, חינוך ובריאות מציג שור. פרק זה, שנגזר מגישת ההתערבות רגישת התרבות, מבוסס על מחקר שבדק את האמצעים שהורים עולים ממדינות אירופיות בחבר העמים נוקטים או רואים כאפשריים במצבי התמודדות עם התנהגויות לא מקובלות של ילדים, ואת תפיסותיהם לגבי דפוסי התנהגות הורית שאינה מקובלת בתרבות הקולטת. הפרק מצביע על גורמים שונים הדורשים התייחסות בעת הערכה והתערבות במקרים של ילדים בסיכון בקרב אוכלוסייה זו, ועל החשיבות של נקיטת גישה רגישת תרבות מאוזנת, המקנה ידע הנחוץ להערכה של מצבי סיכון בקרב ילדים עולים ולהתערבות במצבים אלו.

פרקו של חאג'יחיא, החותם את חלקו השני של הספר, שופך אור על היבט נוסף

של השפעות ההקשר החברתי-תרבותי והחברתי-פוליטי על אוכלוסייה בסיכון. פרק זה מציג שילוב בין אסכולות ההעצמה ברוח האנטי-גזענות וההתערבות רגישת התרבות. הפרק מתעד את עמדותיהן של נשים ערביות ביחס לדפוסים שונים של התמודדות עם אלימות נגד נשים. אי-הבנת ההקשרים החברתיים-התרבותיים והחברתיים-הפוליטיים והקשרם לתפיסות הנשים עלולה, לפי הנאמר בפרק זה, להוביל לא רק לבחירת התערבויות בלתי אפקטיביות אלא לסיכון ביטחון האישה וביטחון ילדיה. פרק זה מאיר בחריפות רבה את הצורך ברגישות תרבותית בטיפול באוכלוסיות שונות בחברה רב תרבותית.

חלקו השני של הספר עוסק, אם כן, בתאוריה ובמחקר ובהשלכות הנגזרות מהם לעבודה המעשית, ואילו חלקו השלישי של הספר מציג הצעות למודלים של התערבות רגישת תרבות הנגזרות מן העבודה המעשית.

שאלה המלווה את תחום ההתערבות רגישת התרבות היא אם ניתן להתאים את גישות ההתערבות השונות הנהוגות בידי אנשי מקצוע בתרבות הרוב, לתרבויות המיעוט השונות. התשובה לשאלה זו כרוכה בעמדת המוצא של המשיב. מעמדת מוצא **אוניברסליסטית** (etic): עקרונות ההתערבות זהים לכל התרבויות, אין צורך להתאים את העקרונות, אולם יש לערוך התאמות הקשורות לשפה, למנהגים, לצורת הלבוש, וכדומה (Das, 1995; Lee, 1994). עמדת המוצא ה**רלטיוויסטית** (emic) מנוגדת להשקפה זו: לכל קבוצת תרבות מאפיינים ייחודיים ולכן ההתערבות צריכה להתבסס על מאפיינים אלו; גישות טיפוליות של קבוצת הרוב עלולות לסכן את קבוצת המיעוט ויש לאפשר שיטות טיפול מסורתיות ולכבדן. גישת ה**גשר** (Ben-David, 1993) ממליצה על אינטגרציה של שתי הגישות. אנשי מקצוע נקראים להכיר את התרבות של מקבלי השירות ואת השיטות למתן עזרה הנהוגות בה ולשלבן בגישת ההתערבות שלהם, או להציע חלופה לגישות המסורתיות מתוך שמירה על המסגרת ועל הסממנים התרבותיים שלהן.

הפרק הראשון בחלק זה מבוסס על מחקרה של קאוצ'יבשי, חוקרת בעלת שם עולמי בתחום הפסיכולוגיה הבינתרבותית וההתערבויות בתחום המשפחה. קאוצ'יבשי מתארת מודל רלטיוויסטי המבדיל בין תפיסות מערביות המשתקפות בתפיסות הפסיכולוגיה של העצמי (self) והמאופיינות בחברות לעצמאות חומרית ואייתלות רגשית, לבין תפיסות של חברות מסורתיות המאופיינות בחברות לתלות הדדית (חומרית ורגשית). המחברת מתארת בפרק זה תכנית התערבות רגישת תרבות בקבוצות אימהות וילדים מאוכלוסיות עניות, בהקשר עירוני. התכנית מבוססת על הכרת הרקע התרבותי של האוכלוסייה כבסיס להקניית כלים ומיומנויות להשתלבות טובה יותר של הילדים בחברה עירונית, חברה הדורשת אוטונומיה, מיומנויות קוגניטיביות, מיומנויות לשוניות וידע טכנולוגי, בד בבד עם חיזוק יחסי אנוש קרובים עם משפחותיהם וסביבתם התרבותית. קאוצ'יבשי מציעה, על בסיס תכנית זו וברוח **גישת הגשר**, סינתזה דיאלקטית בין שני קוטבי המודל שתוארו לעיל, סינתזה הכוללת חברות לאייתלות חומרית ולתלות הדדית רגשית.

שלהובי-קיבורקיאן מציגה מודל של התערבות רגישת הקשר לטיפול בהתעללות מינית ובאלימות נגד נשים בחברה הפלסטינית. המחברת מתריעה, ברוח הגישה הרלטיוויסטית, כי גישה מערבית שאינה רגישת תרבות וטיפול באמצעים משפטיים עלולים לסכן את הקרבנות ואף לגרום למותן. מודל ההתערבות המתואר במאמר זה מושפע מגישת הגשר ומושתת על ראקומודציה של ערכים ונורמות חברתיות על מנת לטפל בבעיה שהמענה התרבותי המסורתי שלה היה נידוי, לכיוון שינוי בקבלת אחריות, הגדרה מחדש של חובות משפחתיים, חיזוק והגברת משאבים משפחתיים והבהרה ובנייה מחדש של המדיניות התרבותית. הגישה מעודדת ניצול משאבים משפחתיים וקהילתיים שונים ושיתופם בתכנון תהליך ההתערבות וביצועה.

ויצטום וגודמן מתארים, ברוח גישת הגשר, התערבות אסטרטגית נרטיבית רגישת תרבות באוכלוסייה חרדית. המודל המוצע הוא גישה חלופית לגישתם של מטפלים מסורתיים (רבנים ומקובלים) בקהילה החרדית, המשלבת כבוד לעולמו התרבותי של המטופל עם ניצול אסטרטגיות טיפוליות המכוונות לשינוי קוגניטיבי. המטפלים לפי גישה זו נוקטים קו טיפולי פעיל. הם עורכים ומבנים מחדש את הנרטיבים של הפונים החרדים, בדרכים המכוונות לתיקון העלילה מתוך מתן משמעות לסבלם ולייסורייהם של הפונים. המטופלים מעודדים לקחת על עצמם תפקידים פעילים יותר בתוך סיפוריהם האישיים הסבילים ואחריות רבה יותר לחייהם. במהלך ההבניה מחדש של הסיפורים מצאו המטופלים בגישה זו פתרונות חדשים שהתיישבו עם הקודים החברתיים והתרבותיים שלהם. הפרק מתאר את עקרונות הגישה שצמחה מתוך העבודה המעשית ומשווה אותה לגישה הפסיכודינמית.

דיין וניראל מתארות ברוח גישת הגשר תכנית התערבות של גישור בין-תרבותי לקידום בריאות יוצאי אתיופיה. פרק זה ממקד את הדיון בהכשרת מגשרים בני התרבות של אוכלוסיות היעד להתערבות, כמנוף להעלאת מודעות ורגישות תרבותית בקרב אנשי השירותים הטיפוליים. התכנית "רפואה שלמה" המתוארת בפרק נועדה לשפר את התקשורת בין נותני השירות הרפואי לבין מטופלים יוצאי אתיופיה, להקל על קשיים באבחון ובטיפול, להגביר את היענותם של הפונים להמלצות הרפואיות ולקדם את התנהגותם בנושאי בריאות נבחרים. מחקר הערכה שליווה את התכנית הצביע על תרומתם של מגשרים תרבותיים לצוות הרפואי ולפונים, בתחומים כמו שיפור הקשר האישי בין המטפלים למטופלים, העלאת ביטחון הצוות ביעילות הטיפול ותפיסת תוצאות הטיפול. כמו כן מודגשת חיוניות ההכשרה והליווי המקצועי של המגשרים, כמפתח להצלחת התכנית.

בעוד שבפרק הפותח את חלקו השני של הספר קורא ברי לשינויים באוניברסיטאות כבסיס ליצירת שירותים לאוכלוסיות שונות בחברות רב תרבותיות, הרי בפרק המסיים את חלקו השלישי של הספר מתאר יפה תכנית שנערכה ביזמתו ובוצעה כבר בשנות השמונים בבית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברוואלד של האוניברסיטה העברית בירושלים, להכשרת סטודנטים טעוני הזדמנויות, בצירוף ממצאי הערכה לתכנית זו.

מידע זה שופך אור על הישגי התכנית, אך גם על הקשיים הארגוניים והמערכתיים ביישום תכניות התערבות מסוג זה, במסגרת שגישתה בתקופה שבה יושמה התכנית, וכן עד ימינו אלה, היא בעיקרה אוניברסליסטית.

“מתן השכלה גבוהה לבני השכבות המקופחות היא סוגיה המציבה אתגר בפני כל חברה המקבלת על עצמה אחריות לעניין. עם זאת רק חברות מעטות בעולם הצליחו לספק מודלים מקובלים כיצד לערוב למימוש הזכות האזרחית הזאת”, כותב יפה בפתיח לפרק זה. הפרק מעלה למודעותנו את העובדה כי למרות המודלים התאורטיים השונים והשלכותיהם ליישומים מקצועיים, המורכבות והקשיים ביישום רגישות תרבותית בהכשרה ובהתערבות מציבים בפני אנשי המקצוע ובפני החברה הקולטת בכללותה אתגרים רבים שנותרו עדיין חסרי מענה.

אתגרים אלו קשורים לפיתוח מודעות לתחום, לבניית מודלים כוללים להתערבויות רגישות תרבות המכילים התייחסות לרמות הפרט, הקבוצה והמדיניות החברתית, לעידוד שינויים חברתיים שיאפשרו מתן זכויות לקבוצות מיעוט, להרחבת המחקר והידע על תפיסותיהם הסובייקטיביות של השותפים במפגש התרבותי, למיסוד הדרישה להכשרה רגישת תרבות כחלק מהסמכה מקצועית ולהכשרת מגשרים והסמכתם המקצועית על מנת שלא יוגדרו כמעמד ביניים סמך-מקצועי אלא יזכו לשוויון מקצועי, על בסיס התמקצעות.

אנו מקווים כי ספר זה יגביר את המודעות של אנשי המקצוע בשירותי אנוש, ובתחום העבודה הסוציאלית בפרט, לשינוי פניה התרבותיים של החברה הישראלית בפתח המאה העשרים ואחת, להשלכותיהם של שינויים אלה על העבודה המעשית ברמת המיקרו והמקרו ועל בסיס הידע הקיים בנושא.

אנו מבקשים לציין בתודה את כתבי העת ואת המו"לים שאישרו לנו להשתמש בחומר שהם בעלי זכויות היוצרים עליו:

“‘A stranger at home’: Young Jewish–Russian immigrants in the Kibbutz” is reprinted by permission of the publisher from *Qualitative Sociology*, 24 (2001): 483–506.

“Socialization in changing cultural contexts: A search for images of the ‘adaptive adult’” is reprinted by permission of the publisher from *Social Work*, 46 (2001): 215–228. Copyright 2001, National Association of Social Workers. Inc., Social Work.

“Attitudes of Arab women toward different patterns of coping with wife abuse” is reprinted from *Journal of Interpersonal Violence*, 17 (2002): 721–745. Reprinted by permission of Sage Publications, Inc.

“Blocking the exclusion: A contextually sensitive blocking mode of intervention for handling female abuse” is reprinted by permission of the publisher from *Social Service Review*, 74 (2000): 620–634.

“Narrative construction of distress and therapy: A model based on work with Ultra-Orthodox Jews” is reprinted by permission of the publisher from *Transcultural Psychiatry*, 36 (2000): 403–436.

בתהליך עריכת הספר נעזרנו בחוות דעתם של מומחים באקדמיה אשר ניאותרו להאיר את עינינו בהערותיהם לפרקים המדעיים שהוגשו לנו. יבואו על התודה פרופ' עלית אולשטיין, פרופ' דוד בריגל, פרופ' תמר הורוביץ, פרופ' אליעזר יפה, פרופ' משה ליסק, ד"ר יוליה מירסקי וד"ר זאב רוזנהק.

ברצוננו להודות לפרופ' אורי אבירם, מנהלו הקודם של בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש פאול ברואלד, על היזמה להוצאת הספר, על גיוס המשאבים ועל שיתוף הפעולה לכל אורך הדרך, ולפרופ' הווי ליטוויץ, הדיקן הנוכחי של בית ספרנו, על העידוד, התמיכה והנכונות לסייע בעת הצורך. לסיכום מן הראוי לציין את ההיענות והנכונות של ארגון הגוינט ומשפחת הרולד וסילביה פרידמן לסייע לנו בהוצאתו של ספר זה. הפקת הספר לא הייתה יוצאת אל הפועל אלמלא עזרתן של אורלי אולשטיין, הילה אדן והצוות המקצועי של הוצאת מאגנס. יבואו כולם על הברכה.

העורכים

ביבליוגרפיה

- בן-דוד, ע' (1999). טיפול רגיש תרבות. בתוך ק' רבין (עורכת), **להיות שונה בישראל** (עמ' 273–282). תל אביב: רמות.
- בן-עזר, ג' (1992). **כמו אור בכד**: עלייתם וקליטתם של יהודי אתיופיה. ירושלים: ראובן מס.
- Berry, J. W. (1980). Acculturation as varieties of adaptation. In A. M. Podella (Ed.), *Acculturation: Theory, model, and some new findings* (pp. 9–25). Boulder, CO: Westview Press.
- Berry, J. W., & Kim, U. (1988). Acculturation and mental health. In P. D. Dasen, J. W. Berry, & N. Sartorius (Eds.), *Health and cross-cultural psychology: Towards applications* (pp. 207–236). Newbury Park, CA: Sage.
- Boyer, S. P., & Sedlacek, W. E. (1989). Noncognitive predictors of counseling center use by international students. *Journal of Counseling and Development*, 67, 404–407.
- Ben-David, A. (1993). Culture and gender in marital therapy with Ethiopian immigrants: A conversation in metaphors. *Contemporary Family Therapy*, 15, 327–339.
- Dana, R. (1993). *Multicultural assessment perspectives for professional psychology*. Boston: Allyn and Bacon.

- Das, A. K. (1995). Rethinking multicultural counseling: Implications for counselor education. *Journal of Counseling and Development, 74*, 45–52.
- Eckrman, M. (2001). *Identity and diversity as educational themes in the social professions*. Paper presented at the 8th International Congress of the Association pour la Recherche Interculturelle (ARIC), Geneva, Switzerland.
- Dhooper, S. S., & Moore, S. E. (2001). *Social work practice with culturally diverse people*. London and New Delhi: Sage Publications, Inc.
- Furnham, A., & Bochner, F. (1986). *Culture shock: Psychological reactions to unfamiliar environments* (pp. 35–55). New York: Methuen and Co.
- Golding, J. M., & Burnham, M. A. (1990). Immigration, stress and depressive symptoms in a Mexican–American community. *Journal of Nervous and Mental Disease, 178*, 161–171.
- Gopaul-McNicol, S. A. (1997). *Multicultural/multimodal/multi systems approach to working with culturally different families*. Westport, CT: Praeger, Greenwood Publishing Group.
- Gopaul-McNicol, S. A., & Thomas-Presswood, T. (1998). *Working with linguistically and culturally different children: Innovative clinical and educational approaches*. Boston: Allyn and Bacon.
- Greif, G. L. (1986). The ecosystems perspective “meets the press”. *Social Work, 31*, 225–226.
- Haviland, W. (1975). *Cultural anthropology*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Kelly, P. (1992). The application of family system theory to mental health services for Southeast Asian refugees. *Journal of Multicultural Social Work, 2*, 1–13.
- Lee, C. C. (1994). Pioneers of multicultural counseling: A conversation with Clemmont E. Vontress. *Journal of Muticultural Counseling Development, 22*, 66–78.
- Lee, W. M. L. (1999). *An introduction to multicultural counseling*. Philadelphia: Accelerated Development.
- Lynch, E. W. (1992). From culture shock to cultural learning. In E. W. Lynch & M. J. Hanson (Eds.), *Developing cross-cultural competence* (pp. 19–34). Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
- Morrisely, M. (1995). Rising number of immigrants: A means new challenges for counselors. *Counseling Today, 38*(4), 22, 28–29.
- National Association of Social Workers. (1996). *Code of ethics*. Washington, DC.
- Oberg, K. (1960) Culture shock: Adjustment to new culture environments. *Practical Anthropology, 7*, 177–182.
- Rogler, L. H., Cortes, D. E., & Malgady, R. G. (1991). Acculturation and mental health

- status among Hispanics. *American Psychologist*, 46, 585–597.
- Simon, B. L. (1994). *The empowerment tradition in American social work: A history*. New York: Columbia University Press.
- Sue, D. W., Arredondo, P., & McDavis, R. J. (1992). Multicultural counseling competencies and standards: A call to professionals. *Journal of Counseling and Development*, 70, 477–486.
- Van Deusen, J. M. (1982). Health/mental health studies of Indochinese refugees: A critical review. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 13, 387–408.
- Webster's seventh new collegiate dictionary*. (1996). Springfield, MA: G. & C. Merriam.
- Westermeyer, J. (1989). *Mental health for refugees and other immigrants*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- Williams, C. L., & Berry, J. W. (1991). Primary prevention of acculturative stress among refugees. *American Psychologist*, 46, 632–641.